

O NAZIVIMA FARMACEUTSKIH PREPARATA

LJILJANA I DANKO ŠIPKA

Filozofski fakultet, Sarajevo

0.1. Nazivi farmaceutskih preparata i elementi od kojih su sačinjeni izuzetno su zanimljiva pojava. U njihovoj prirodi sukobljavaju se, naime, dvije oprečne činjenice. S jedne strane nazivi proizvoda obično su etikete, a za etikete je karakterističan visok stepen slobode u izboru. Tako, na primjer, slatkiši mogu dobiti naziv po nekoj istorijskoj ličnosti (»Mocart-kugle«), ličnom imenu (bombonijera »Lejla«), predmetu (bombone »Fićo«), a u njihovom nazivu može stajati čak i broj (bombone »505 s crtom«). Za ovakav tip naziva važi pravilo da ime proizvoda ne mora biti motivisano njegovom prirodom. (I ovdje, doduše, postoje neka ograničenja: ne možemo označiti prehrambeni proizvod nekim nazivom koji bi izazvao gađenje kod kupaca, na primjer »smrad« ili »povraćanje«). S druge strane, posebnost farmaceutskih preparata u odnosu na druge proizvode kojima se daju nazivi jeste to što njihova upotreba nije dostupna svima, što ih nekvalifikovana lica ne mogu samostalno upotrebljavati. Ti su preparati, dakle, predmeti visokostručnog djelovanja u medicini i farmaciji. Stručni nazivi obično su motivisani (na primjer, u automobilske nomenklaturi: leptir — motivacija oblikom dijela, hladnjak — motivacija ulogom u sistemu i sl.). Motivisanost stručnih naziva uslovljena je preciznošću koja se zahtijeva u svakom specijalističkom djelovanju, a neophodna je i u zdravstvu.

0.2. Na uzorku od 200 naziva farmaceutskih preparata domaćih proizvođača iz knjige Kreše Kovačića: »Registar osnovnih podataka farmakoinformatike«, Sekcija za ljekarne, Zagreb 1982²⁶ (u daljem tekstu R) nastojaćemo da utvrdimo koja je od dvije u uvodu spomenute činjenice preovladala, odnosno koliki je stepen motivacije u nazivima farmaceutskih preparata. Pozabavićemo se s tim ciljem i tvorbenim obrascima u imenovanju ovih proizvoda.

1.0. Pošto nazivi farmaceutskih preparata podliježu međunarodnoj normi i standardima, u njima se mogu sresti samo grafeme latinskog alfabeta — ovo je prvo njihovo ograničenje u odnosu na etikete. Pronašli smo, doduše, i jedan slučaj gdje su u nazivu upotrijebljene grafeme iz nacionalnog jezika (slovenačkog) — »Obliž proti kurjim očesom« (R str. 116), ali ovdje se radi o predmetu koji pacijenti upotrebljavaju bez pomoći zdravstvenih radnika, dakle o visokokomerčijalizovanom proizvodu, pa ovaj izuzetak ne narušava pravilo. I broj leksema iz pojedinih nacional-

nih jezika koje se uklapaju u latinski grafemski obrazac (koje su načinjene od fonema zajedničkih latinskom i određenom nacionalnom jeziku) veoma je mali. U svom korpusu naišli smo na sljedeće primjere: pridjev *nov* alternira sa latinskim *neo*, na primjer: *Novandrol* (R 43): androl ukazuje na hemijski spoj s androgenom aktivnošću, i *Neopatentex* (R 103): *Patentex* — naziv strane farmaceutske kuće; a javljaju se još imenice *ten*: *aknoten* (R 113): *aknos* — akne, gas i prilog *van*: *Gasvan* (R 96), pridjev *suvi*: *Suvipen* (R 11): *pen* — penicilin, imenica *baby*: *babulax* (R 95): *lax* — *laxans*, te prvi slog prezimena Višnjić (izumitelja lijeka): *Vipso-gal*: *Vi(šnjić) + pso(rijaza) + gal(enika)* — ovaj lijek još nije registrovan, podatak o njemu pronađen je u sarajevskom tabloidu »AS« od 25. IV 1986. na strani 4. Nazivi farmaceutskih kuća koji ulaze u naziv lijeka poseban su slučaj — oni ne predstavljaju elemente nacionalnog jezika, jer nastaju vještački (uzima se neki odranije postojeći naziv — »Pliva«, »Krka« ili se naziv izmišlja — »Galenika«, »Bosnalijek« i sl.). Mali udio nacionalnih jezika u davanju naziva druga je razlika naziva farmaceutskih preparata u odnosu na etikete uopšte.

1.1. Nazivi farmaceutskih preparata mogu biti jednočlani i višečlani. Među naših 200 primjera našli smo 30 višečlanih i 170 jednočlanih naziva. Jednočlani nazivi mogu biti:

- a) prosti neizvedeni,
- b) izvedeni (derivacioni tip),
- v) složeni (kompozicioni tip),
- g) složeni i izvedeni istovremeno (kompoziciono-derivacioni tip).

Ovdje pod pojmom *x* »izveden« ili »složen« naziv podrazumijevamo samo one izvedenice, odnosno složenice koje su nastale u samom činu imenovanja lijeka. Ukoliko je za naziv preparata uzeta leksema koja je odranije složena ili izvedena, smatraćemo da je naziv prost (jer je nastao prostim preuzimanjem bez ikakvih tvorbenih procesa). Takve slučajeve imamo u primjerima *Aluminijum-hidroksid* (R 91), *C-vitamin* (R 39) i sl. Od ukupnog broja naziva 15% otpada na višečlane nazive (30 naziva), 18% je prostih naziva (36), 9% izvedenica (18), 40% čine složenice (80 naziva), 5,5% polusloženice (11), a na složeno-izvedeni tip otpada 12,5% (25).

2.1. *Prosti neizvedeni tip*. Ovi nazivi mogu biti: nazivi sirovina (33 od 36 primjera), na primjer: *ergotamin* (R 65), nazivi farmakoterapijske skupine u koju lijek spada (2 od 36): *Chloramphenicol* (R 16), naziv kuće koja proizvodi lijek (1 od 36): *Emko* (R 103). Nazivi sirovina mogu biti puni (*C-vitamin*, R 39) i skraćeni (*Alufibrat* — alu(minijum)-(klor)fibrat, R 78). Kod prostih naziva dobivenih skraćivanjem imamo, doduše, novu formu, ali se ne javlja novi semantički spoj, pa ih stoga i ne uzimamo kao složenice.

2.2. *Izvedeni nazivi nastaju sufiksalsnom* (13 od 18 slučajeva), *prefiksalsnom* (1 od 18) i *prefiksalsno-sufiksalsnom* tvorbom (4 od 18), na primjer: *Antimit* (R 27): *anti + mit(oza)* — prefiksalsna tvorba, *Pepsan* (R 89):

peps(in) + an — sufiksalna i *Prolaxal* (R 95): - pro + lax(ans) + al — prefiksarno-sufiksalna tvorba. Prefiksi i sufiksi na koje ovdje nailazimo prisutni su i u kompoziciono-derivacionom modelu. U ovim dvama tvorbenim modelima javljaju se sljedeći prefiksi:

pro-, npr. *Prolaxal* (R 95): pro + lax(ans) + al,
a-, npr. *Apilepsin* (R 58): a + (e)pileps(ija) + in,
anti-, npr. *Antimit* (R 27): anti + mit(oza),

i ovi sufiksi:

-on — *orferon* (R 33): or(al) + fer(rum) + on
-al — *Prolaxal* (R 95): pro + lax(ans) + al,
-an — *Pepsan* (R 89): peps(in) + an,
-il — *Gefarnil* (R 91): gefarn(at) + il,
-in — *Apilepsin* (R 58): a + (e)pileps(ija) + in,
-en — *Adiabene* (R 30): a + diab(etes) + en,
-ol — *Enteroseptol* (R 96): enterosept(ik) + ol,
-etin — *Nebecetin* (R 107): ne(omicin) + bac(itracin) + etin,
-ete — *Brondilete* (R 85): bron(ho)dil(atans) + ete.

Ovi sufiksi preuzeti su iz naziva hemijskih spojeva, i tamo upućuju na vrstu spoja. (Na primjer, sufiks -in u primjeru *pepsin* upućuje na to da se radi o proteinu grčki pépsō, futur glagola péssō — kuvati + in). Jedino je sufiks -ete iz farmaceutske terminologije i upućuje na oblik preparata — obavještava da se radi o tabletama. Najčešći je sufiks -an. Među 25 primjera kompoziciono-derivacionog tipa javlja se osam, a među 18 izvedenica četiri puta.

Prefiksi i sufiksi pokazuju izvjesnu valentnost prema korijenskim morfemama. Tako se prefiksi a- i anti- vezuju za nazive bolesti ili patološkog procesa, što je i normalno s obzirom na njihovo značenje (a- = ne, anti- = protiv), prefiks pro- kombinuje se s korijenskom morfemom koja upućuje na farmakoterapijsku skupinu (koja istovremeno objašnjava i način djelovanja). Sufiksi se vezuju za naziv sirovine ili farmakoterapijske skupine. U prefiksarno-sufiksnoj tvorbi u kojoj se javljaju prefiksi a- i anti- presudna je njihova valentnost (vidi npr. *apilepsin*).

U funkciji korijenskih morfema javljaju se puni ili skraćeni nazivi: bolesti — *Apilepsin* (R 58) a + (e)pile ps(ija) + in, fiziološkog procesa na koji se djeluje: *antimit* (R 27) anti + mit(oza), farmakoterapijske skupine: *prolaxal* (R 95) pro + lax(ans) i sirovine: *ergotan* (R 65): ergot(amin) + an.

2.3.0. *Kompozicioni tip*. Nazivi dobijeni kompozicionim tvorbenim obrascem mogu biti složenice ili polusloženice. Razlika je u tome što se složenice pišu zajedno i izgovaraju s jednim akcentom, a polusloženice pišu s crticom između sastavnih dijelova i izgovaraju s akcentom na oba dijela.

2.3.1. *Složenice*. Ovi nazivi mogu biti komponovani direktno (*jecoderm*, R 113: jeco(ris) + derm(a)) ili pomoću spojnih vokala i (*kodisal*,

R 60: kod(ein) + i + (acetyl)-(sal)icilna kiselina)) i o (belomet, R 67): bel(upo) + o + (ci)met(idin)). U funkciji korijenskih morfema složenica javljaju se sljedeći pojmovi:

- sirovina: *Corticin* (R 67): corti(solon) + (bacitra)cin,
- farmakoterapijska skupina u koju lijek spada: *Estracyt* (R 26) estra(mustin) + cyt(ostatik),
- način upotrebe lijeka: *Hexoral* (R 88): Hex(idin) + oral,
- način djelovanja lijeka: *Deposul* (R 22): depo + sul(fonamid),
- *Etogel* (R 121): eto(fenamat) + gel,
- organ na koji se djeluje: *Dermazin* (R 107):

Derm(a) + (Sulfadi)azin

- patološko stanje organizma na koje se djeluje: *Scabitox* (R 117): scabi(es) + tox(in),
- osobina lijeka: *suvipen(rom)*: suvi + pen(icilin),
- osobina sirovine: *Phosphalugel* (R 91): phosph(at) + al(uminium) + gel,
- tjelesni sekret na kojem se očituje djelovanje lijeka:

Urisept (R 101): uri(n) + (anti)sept(ik),

- poremećaj na koji se djeluje: *Aknoten* (R 113): akno(s) + ten,
- osobina organa na koji se djeluje: *Aknoten* (R 113): akno(s) + ten,
- dob pacijenta: *Babylax* (R 95): baby + lakans,
- prezime izumitelja: *Vipsogal* (»AS« 25. IV 1986, str. 4):

Vi(šnjić) + pso(rijaza) + Gal(enika),

- farmaceutska kuća koja proizvodi lijek: *Galino* (R 7):

Gal(enika) + i + n(itr)ok(solin).

Najčešće se javlja naziv sirovine — čak u četrdeset jednom od osamdeset zabilježenih primjera ovog tvorbenog obrasca. Za njim slijede naziv farmakoterapijske skupine — 28 javljanja i naziv firme sa 22. Naziv sirovine javlja se u sljedećim kombinacijama:

- 1) sirovina + sirovina: *Corticin*, (R 67): Corti (solon) + (bacitra) cin,
- 2) način djelovanja + sirovina (R 22) *Deposul*: depo + sul (fona- mid),
- 3) organ na koji se djeluje + sirovina: *Dermazin* (R 107): derm(a) + a + (sulfadia)zin,
- 4) farmaceutska kuća + sirovina *Isinok* (R 101): Isis + n(itr)ok(solin),
- 5) sirovina + farmakoterapijska skupina: *Estracyt* (R 27): estra(mus- tin) + cyt(ostatik),
- 6) sirovina + oblik lijeka: *Etogel* (R 121): eto(fenamat) + gel,
- 7) sirovina + način upotrebe: *Hexoral* (R 88): Hex(din) + oral
- 8) osobina lijeka + sirovina: *Suvipen* (RO 4): Suvi + pen(icilin).

2.3.2. I u polusloženicama javljaju se u funkciji korijenskih morfema isti oni pojmovi kao kod složenica. Ovdje, međutim, dijelovi nisu u potpunosti srasli, pa se pišu s crticom i izgovaraju sa zasebnim akcentima, na primjer: Viru-Mërc-Sëröl (R 83). Kao dio polusloženice može da stoji i broj: 5-NOK (R 101) koji označava hemijsku formulu lijeka.

2.4. *Kompoziciono-derivacioni tip* U nazivima kompoziciono-derivacionog tipa javljaju se iste one korijenske morfeme koje nalazimo u složenicama i polusloženicama, na primjer: naziv preduzeća i sirovine — Pli-sulfan (R 2): Pli(va) + sulf(afenazol) + an, sirovine: Buscopan (R 92): Bu(tilbromid) + scop(olamin) + an, bolesti: Atebulin (R 5): a + te(tamus) + + (glo)bulin i slično. Sufikse i prefikse koji se ovdje javljaju opisali smo u dijelu o izvedenicama, pa nema potrebe da o njima ponovo govorimo.

3. *Kombinacije odvojenih elemenata* U višechlanim nazivima pored onih korijenskih morfema koje su obrađene u dijelu o složenicama (na primjer: Ferrum IV Lek (iv = i(ntra)v(enski)) — sirovina, način upotrebe i farmaceutska kuća, javljaju se i brojevi, koji ukazuju na dozu (Ca C-500 Sandos, R 40: CaC — kalcijum karbonat, 500 — ukazuje na dozu, Sandos — ime farmaceutske kuće) ili procenat određene materije u rastvoru (Solutio Glucosi 5%, R 125 — pet postotna solucija glukoze), te simboli hemijskih elemenata (kao u već pomenutom primjeru Ca C-500 Sandos, gdje imamo hemijske simbole kalcijuma i karbida). Ovdje se javljaju prijedlozi:

pro-: Sulfuram pro Balneo (R 121) = sumpor za kupku,

ad-: Aether ad Narcosin (R 54) = eter za narkozu,

contra: Unguentum contra Rheuma (R 121) = mast protiv reume,

cum: Coffeinum cum Natrii Benzonate (R 79) = kofein sa natrijumovim benzonatom.

I ovi nazivi mogu biti prosti (gotov naziv uzima se za naziv proizvoda: Albuminum humanum, (R 128 = ljudski albumin, Althaeae radix R 187 = = korijen bijelog sljeza i slično) ili složeni (Ferrum IV Lek, R 45 — željezo intravenski + Lek), gdje se kombinacija stvara u samom činu nazivanja.

4. Skraćivanje leksema koje se unose u naziv preparata vrši se u svim pomenutim kategorijama. Skraćivanje mora da zadovolji samo jedan uslov — da krajnji rezultat bude izgovorljiv. Zato se u nazivima i sreću najrazličitiji tipovi skraćivanja: uzimaju se početna slova višechlanog naziva (kao u pominjanom primjeru Ferrum IV Lek), slova do drugog samoglasnika (vidi pominjani Galinok), prvi dio složenice (*hyperstat*, R 77 — hyper(tenzija)), drugi dio naziva (*Alcilin*, R 7 (peni)cilin) i slično. Mogućnosti skraćivanja nisu unaprijed fiksirane, pa bi bilo besmisleno klasifikovati ih.

5. Iz analize se vidi da su tvorbene mogućnosti u nazivanju farmaceutskih preparata ograničene. Postoji ograničen broj korijenskih morfema, sufiksa i prefiksa. U naziv ulaze samo oni pojmovi koji imaju neke, manje ili veće, veze sa proizvodnjom, strukturom i primjenom preparata. Ograničenost izbora treća je i najvažnija razlika naziva farmaceutskih preparata

u odnosu na nazive ostalih proizvoda (ranije smo spomenuli druge dvije: ograničenost na grafeme iz latinskog alfabeta i mali udio leksema iz pojedinih nacionalnih jezika.)

Nazivi farmaceutskih proizvoda nisu, dakle, određeni time što označavaju proizvod, nego time što je taj proizvod predmet stručnog djelovanja. Moramo ih, prema tome, ubrajati u nomenklaturu farmaceutske i medicinske struke, a ne u etikete.

3. Kombinacije odvojenih elemenata U višestrukim nazivima postoje kombinacije odvojenih elemenata, koje su obično sastavljene od dva ili više riječi, a koje se mogu razložiti na pojedine elemente. Na primjer: *Aspirin* (naziv proizvođača) i *aspirin* (naziv lijeka) su dva različita elementa, ali se mogu razložiti na *aspirin* i *aspirin* (naziv proizvođača) i *aspirin* (naziv lijeka).

4. Sadržajna leksika Sadržajna leksika je ona koja se sastoji od riječi koje imaju određeni sadržaj. Na primjer: *Aspirin* (naziv proizvođača) i *aspirin* (naziv lijeka) su dva različita elementa, ali se mogu razložiti na *aspirin* i *aspirin* (naziv proizvođača) i *aspirin* (naziv lijeka).

5. Iz analize se vidi da su tvorbeni mogućnosti u nazivima farmaceutskih proizvoda ograničene. Postoji ograničen broj korijenskih morfema, sufiksa i prefiksa. U nazivima se mogu pojaviti i riječi iz drugih jezika, ali one moraju biti prilagođene latinskoj gramatici.

6. Iz analize se vidi da su tvorbeni mogućnosti u nazivima farmaceutskih proizvoda ograničene. Postoji ograničen broj korijenskih morfema, sufiksa i prefiksa. U nazivima se mogu pojaviti i riječi iz drugih jezika, ali one moraju biti prilagođene latinskoj gramatici.

7. Iz analize se vidi da su tvorbeni mogućnosti u nazivima farmaceutskih proizvoda ograničene. Postoji ograničen broj korijenskih morfema, sufiksa i prefiksa. U nazivima se mogu pojaviti i riječi iz drugih jezika, ali one moraju biti prilagođene latinskoj gramatici.

8. Iz analize se vidi da su tvorbeni mogućnosti u nazivima farmaceutskih proizvoda ograničene. Postoji ograničen broj korijenskih morfema, sufiksa i prefiksa. U nazivima se mogu pojaviti i riječi iz drugih jezika, ali one moraju biti prilagođene latinskoj gramatici.